ЛІНГВІСТИКА XXI СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМАТИКА І МЕТОДОЛОГІЯ

КИЇВ – 2026

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
Факультет іноземної філології

ЛІНГВІСТИКА XXI СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМАТИКА І МЕТОДОЛОГІЯ

Колективна монографія

Київ – 2026

УДК 81’1-11/-13
ББК 81 Укр
Л 78

Рекомендовано Вченою радою факультету іноземної філології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 9 від 23 квітня 2026 р.)

Рецензенти:
Куварова Олена Костянтинівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального мовознавства та слов’янознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Леміш Наталія Євгенівна, доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземної філології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.
Пономаренко Володимир Панасович, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу романських, германських і балтійських мов Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України.

Л 78 Лінгвістика XXI століття: проблематика і методологія: колективна монографія / за наук. ред. проф. Ю. В. Кравцової. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2026. 250 с. Мова укр. Електронне видання

ISBN 978-966-931-354-6

У колективній монографії розглядаються актуальні проблеми та методологічний інструментарій провідних галузей сучасної лінгвістики – лінгвокогнітології, лінгвоконцептології, лінгвокомунікативістики, інтернет-лінгвістики, медіалінгвістики, дискурсології, лінгвопоетики, комп’ютерної лінгвістики, корпусної лінгвістики.

Призначено для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти.

УДК 81’1-11/-13
ББК 81 Укр

© Автори розділів монографії, 2026
© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2026

ISBN 978-966-931-354-6

РОЗДІЛ 8.

СВОЄРІДНІСТЬ ЧОРНОГО ГУМОРУ ЯК РІЗНОВИДУ КОМІЧНОГО

DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-mono-fif-2026.08

Ірина Блинова
https://orcid.org/0000-0003-2788-5403

Вступ. Вагомий науковий внесок у дослідження особливостей комізму в різножанрових творах чорного гумору, механізмів реалізації чорного гумору як категорії комічного, певних аспектів творчого методу та техніки письма «чорних гумористів» у контексті розвитку модернізму та постмодернізму зробили як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема Є. Бондаренко (2025), М. Пангелова (2024), Л. Казакова (2006), О. Бойченко (2011), А. Леськів (2005), У. Маммадов (2024), Р. Вондрич (2009) та ін.

Сучасні лінгвістичні дослідження зосереджуються на аналізі стилістичних особливостей чорного гумору (Кузебна, Усик, 2021, с. 184–187), описі комунікативних і мовних характеристик функціонування категорії комічного, зокрема її чорно-гумористичного різновиду (Blynova, 2022, pp. 4–8), дослідженні моделей чорного гумору з акцентом на тематику смерті (Храбан, 2021, с. 247–248), характеристиці елементів чорного гумору в постмодерністських творах (Nalini, 2016, pp. 53–56) та вивченні когнітивних і емоційних аспектів його сприйняття (Willinger et al., 2017, pp. 159–167). Водночас теоретичне осмислення параметрів ідентифікації чорного гумору з урахуванням особливостей як лінгвістичних, так і позамовних чинників його актуалізації (прагматичних характеристик, соціокультурних умов, психологічних особливостей, когнітивного компоненту, паралінгвістичних засобів тощо) досі залишається недостатньо дослідженим.

Міркуючи над обсягом категорії комічного, більшість дослідників наголошує на її виразному відмежуванні від суміжних понять, зокрема смішного, веселого, сміху та дотепності. Зміст цієї

категорії формує сукупність її різновидів. У цьому дослідженні виходимо з того, що комічне постає родовою категорією, яка об'єднує низку змістових різновидів. Уважаємо обґрунтованим розглядати чорний гумор у межах усталеної парадигми видів комічного – гумору, іронії, сатири та сарказму, – розмежування яких визначається передусім характером ставлення мовця до об'єкта висміювання. Таке окреслення спирається на ті самі прагматичні засади, що й інші різновиди комічного: чорний гумор постає як результат інтерпретації реципієнтом авторських намірів, зокрема інтенсивності сміхового ефекту та ступеня жорстокості. Природною реакцією на комічне виступає сміх, що функціонує як перлокутивний наслідок мовленнєвих або поведінкових впливів.

8.1. Засоби вираження та критерії виокремлення різновидів комічного.

Комічне в усіх його проявах постає формою оцінного пізнання дійсності та засобом подолання надмірної стереотипності мислення, тобто усталених норм. Зазвичай його трактують як наслідок виявленого контрасту чи суперечності: між формою та змістом, метою й засобами, дією та обставинами, сутністю й зовнішнім виявом, причиною та наслідком, процесом і його результатом, реальністю та уявленнями про неї тощо. Ефект очікування у реципієнта формується передусім змістом тексту, у якому в певний момент виникає логічний розрив. Сміхова реакція з'являється тоді, коли реципієнт стикається з інформацією, до якої його не готують ані попередній розвиток подій, ані власний життєвий досвід.

Однією з форм ефекту несподіванки виступають різновиди дисонансу, що виникають унаслідок свідомого порушення автором логічної, семантичної чи синтаксичної сполучуваності. Найчастіше застосовується прийом, за якого у структурі однорідного ряду поєднуються суттєво відмінні або навіть несумірні явища чи предмети. Водночас типовою ознакою дисонансу є те, що попри поєднання слів, далеких або протилежних за змістом, утворюється цілісний, внутрішньо не суперечливий образ. Комічне в такому разі постає як прояв неочікуваності, що акцентує та увиразнює суперечності, даючи змогу побачити їх у новому, естетично

виразному ракурсі. Усі зазначені способи створення комічного ефекту ґрунтуються на різноманітних маніпуляціях зі змістом.

До мовних засобів, що забезпечують репрезентацію та підсилення комічного ефекту, належить мовна гра, зокрема обігрування полісемії, омонімії, синонімії, паронімії, антонімії, фразеологізмів, а також використання хіазму. Серед стилістичних ресурсів і прийомів творення комічного варто виокремити стилістичні контрасти – зіткнення елементів, що належать до різних стилів, – стилістичну репризу та пародію.

Розглянемо докладніше класифікацію критеріїв розмежування різновидів комічного (Блинова, Зернецька, 2021, с. 36), що спирається на естетичні, соціальні, біопсихологічні та лінгвістичні параметри, які функціонують як ключові орієнтири для всебічного опису та диференціації форм комічного.

Естетичні критерії охоплюють сукупність ознак, які описують явища та предмети з позицій прекрасного й потворного, піднесеного й приземленого, ідеального та реального. Застосування цього критерію передбачає аналіз об'єкта комічного – елементів дійсності, які стають предметом пізнання та оцінювання, а також співвіднесення цього об'єкта з естетичним ідеалом, тобто з уявленнями про вищу мету, досконалість чи належний стан явищ. Так, гумор здебільшого виявляє в об'єкті висміювання риси, що певною мірою узгоджуються з ідеалом, натомість сатира, іронія, сарказм і чорний гумор вибудовують комічний ефект на протиставленні об'єкта осміяння визначеним естетичним нормам та ідеалам.

Соціальні критерії, тобто набір властивостей, які відбивають характер взаємин між людьми в суспільстві, охоплюють ступінь злободенності, яка визначає актуальність об'єкта висміювання для суспільства в конкретний історико-культурний момент, а також ступінь критичності, що передбачає критичне осмислення явищ дійсності з метою їх комічної оцінки, виявлення й висміювання наявних вад.

Біопсихологічні критерії охоплюють сукупність ознак, пов'язаних із біопсихологічними процесами та закономірностями, що визначають будь-який вид людської діяльності. Їхнє застосування спрямоване на окреслення ступеня емоційної насиченості (поєднання кількісних і якісних характеристик

емоційних реакцій), інтенсивності емоційного прояву (сили й динаміки емоцій), а також характеру емоцій, що виникають у мовця під час створення комічного та в адресата під час його сприйняття (зокрема образи, ненависті, злості, засмучення, гніву). Окремим параметром виступає ступінь агресивності, яка відображає наявність і міру погрозливої чи ворожої складової в комічному.

Лінгвістичні критерії охоплюють мовні та мовленнєві характеристики й поділяються на три блоки: 1. Лінгвокогнітивні критерії – це понятійні та пізнавальні мовні маркери. В їх межах виокремлюють ступінь інтелектуальності (рівень мисленнєвих зусиль, необхідних для створення й розуміння певного різновиду категорії комічного), оцінний аспект ознаки (позитивна чи негативна оцінка) та ступінь негативності (виразність заперечення або відмови від певних явищ). 2. Лінгвопрагматичні критерії – комунікативні ознаки, що охоплюють спосіб вираження оцінки (імпліцитний чи експліцитний), перлокутивний ефект (ряд реакцій адресата, зумовлених комічним впливом: приязна усмішка, радісний сміх, різкий або нещадний прояв сміхової реакції), а також ступінь розуміння комічного (повне чи часткове), який передбачає наявність у реципієнта почуття гумору. 3. Власне лінгвістичні критерії – суто мовні параметри, що включають ступінь контрасту між планом вираження та планом змісту (співвіднесення форми та значення у створенні комічного ефекту), а також типові для певного різновиду комічного мовні засоби його реалізації.

Для гумору характерний найнижчий рівень негативності серед усіх різновидів комічного, оскільки ставлення суб'єкта до об'єкта висміювання, як правило, має доброзичливий характер. Якщо розглядати співвідношення імпліцитного способу передачі комічного, обумовленого комунікативною компетенцією адресанта та адресата, їхньою дотепністю й почуттям гумору як складовими мовної особистості, та експліцитного способу, який реалізується через формально виражене порушення мовних або мовленнєвих норм, то можна виділити два протиставлені підходи. З одного боку, до експліцитного типу належать гумор, сатира, сарказм і чорний гумор, для яких характерна переважна явна форма комічного; з іншого – іронія, у якій домінує імпліцитний компонент комічного. Зазвичай реципієнт не завжди повною мірою сприймає гумор та

іронію, тоді як сатиру, сарказм і чорний гумор засвоює значно легше й безпосередніше.

8.2. Історія теоретичного обґрунтування поняття «чорний гумор».

Як термін, що має глибокий філософський і літературознавчий зміст, словосполучення «чорний гумор» з'явилося у Франції в 30-ті роки XX століття під час осмислення і теоретичного оформлення концепції гумору основоположником французького сюрреалізму А. Бретоном (Breton, 1940). У США поняття «чорний гумор» набуває популярності після виходу в світ антології, складеної американським письменником і літературним критиком Б. Дж. Фрідменом (Friedman, 1965).

Наприкінці 60-х і протягом 70-х років минулого століття в американській критиці вказане поняття отримує теоретичне обґрунтування. Спроба охарактеризувати цей феномен як цілісну світоглядну структуру була зроблена в антології «The World of Black Humor», укладеної Д. М. Девісом (Davis, 1967). На думку автора книги, «чорний гумор» є американізованим варіантом літератури абсурду, яка, в свою чергу, виступає одним з істотних елементів у інтелектуальній традиції всієї західної культури, і як тип світогляду набуває поширення в післявоєнній Америці в силу його адекватності культурно-історичній обстановці. Пізніше американські науковці, що досліджували «чорний гумор» (К. Нікербокер, Б. Дж. Фрідмен, Д. Дуглас, М. Ф. Шульц, Т. ЛеКлер, Ч. Б. Гарріс), обґрунтовували його як суто американський феномен, який з'явився внаслідок світоглядної кризи в суспільстві США.

Творчість письменників, висвітлена в зазначених антологіях, слугує відправною точкою для розвитку школи «чорних гумористів» (Т. Пінчон, Дж. Барт, Дж. Хоукс, Дж. П. Донліві, Д. Бартелмі), яка виникла в США в 1950-х роках XX століття, а в 1960–1970-х роках набула широкого розповсюдження і популярності. Американську школу «чорного гумору» відносять до перших проявів постмодернізму (Hipkiss, 1984). У своїх дослідженнях і художніх текстах представники цієї школи активно апелюють до сюжетів, побудованих на засадах абсурду, антигуманізму, філософії екзистенціалізму, сприйнятті світу як

хаотичної системи та утвердженні принципової безцільності існування.

У творах «чорних гумористів» формуються особливий світогляд і художня концепція, що ґрунтуються на застосуванні низки специфічних прийомів (Blynova, 2023, p. 261), серед яких: пародія на сакральні теми та звернення до «табу»; використання бурлеску, перформансу, карнавалізації, прагнення до епатажу й провокації; гротеск і сміх над страшним та відразливим; асоціативне сприйняття світу, численні алюзії та референтні фрази; іронія, що виступає ключовим принципом інтерпретації подій; еклектизм і змішання стилів; алогічність та сюрреалістичність сюжетів, гра без правил на основі ірраціонального й абсурдного початку; розчарування в ідеалах та ілюзіях минулого, перенасиченість принципами, ідеями та художніми течіями, нігілізм; виражений агностицизм і сумнів у достовірності наукового знання та точності сприйняття реальності через людські органи чуття; звернення до інтуїтивного початку та сприйняття світу як хаосу; трактування твору як самоцілі, коли автор не прагне спрямувати реципієнта до розуміння власного художнього задуму; циклічність, наявність численних рефренів і повторів; а також нелогічність, фрагментарність або незавершеність сюжету; умовні персонажі; принцип «вигадки» тощо.

У монографії американського критика М. Ф. Шульца «Black Humor Fiction of Sixties: A Pluralistic Definition of Man and His World» (Schulz, 1973) вперше надається саме визначення, тобто встановлення чітких меж застосування цього терміна. Він, трактуючи «чорний гумор» як літературний жанр, зміст якого зосереджений на абсурді, підкреслив головну особливість американського «чорного гумору» 1960-х років – його прагматичну спрямованість. Ідейно-естетичними підвалинами методу «чорного гумору» критик вважав плюралізм, конформізм і розхитану систему цінностей.

Після закріплення за словосполученням «чорний гумор» статусу історико-літературного феномена йому приділяється особлива увага в роботах, присвячених вивченню американської літератури. Умовно їх можна розділити на дві групи: дослідження, в яких розглядається «чорний гумор» у рамках категорії комічного як одного з видів гумористичної літератури; дослідження

індивідуальної творчості письменників, які відносяться до групи «чорних гумористів» (Bier, 1968; Weber, 1973; LeClair, 1975; Blair, Hill, 1978; Hipkiss, 1984; Mazur, 2001).

Американські критики, вивчаючи твори «чорних гумористів» в широкому літературному контексті, окреслюють його відмінні риси – творче ставлення до світу; обов'язкове поєднання деструктивного начала, що позначається словами «абсурд» і «нігілізм», з конструктивністю, набором якихось позитивних цінностей; зв'язок співвідношення конструктивності й деструктивності з комічним початком. Як доводять наші спостереження, літературознавці здебільшого досліджують реалізацію цієї літературної тенденції в американській романній прозі 1950–1980-х років і не приділяють значної уваги можливості існування чорного гумору як загальнолітературного явища в літературних процесах інших країн або епох.

Значний науковий внесок у дослідження особливостей комізму в прозі чорного гумору, деяких аспектів творчого методу і техніки письма «чорних гумористів» у контексті розвитку модернізму та постмодернізму зробили й українські вчені, чиї праці торкаються механізмів реалізації комічного в чорно-гумористичній прозі (переважно романах), у фольклорі (так звані садистські вірші), «чорних» анекдотах, жартах, креолізованих текстах (фільмах, анімаційних ситкомах) (Бойченко, 2011; Леськів, 2005; Казакова, 2006; Лісун, 2012), підтверджуючи підвищену увагу до цього феномена і як до соціолінгвістичного, так і до психолінгвістичного явища.

8.3. Тлумачення терміна «чорний гумор» у мовознавчо-літературознавчому аспекті.

В англомовних довідкових джерелах, як правило, поняття «чорний гумор» (англ. grim / gallows / black / dark humour) використовується на позначення жартів або сміху з приводу сумних чи складних ситуацій; це дуже серйозний, похмурий та іронічний гумор у відчайдушній чи безнадійній ситуації, що стосується неприємних аспектів життя; гумору, позначеного використанням зазвичай хворобливих, іронічних, гротескових комічних епізодів, так званого гумору шибеника; гумору, спрямованого на демонстрацію абсурдності моральних цінностей, що викликає гірку

або сумну посмішку, пор.: *gallows humour* presents «jokes about unpleasant things like death» (Wehmeir, 2025); *gallows humour* is introduced by «jokes or humorous remarks that are made about unpleasant or worrying subjects such as death and illness» (McIntosh, 2025); *gallows humor* refers to a type of humor that engages with deeply distressing, severe, or painful situations. It encompasses any comedic treatment of grave subjects – such as mortality, warfare, illness, or criminality – presented in a lighthearted, ironic, or satirical manner. This form of humor is often characterized as a clever or witty response to circumstances perceived as hopeless. Typically, it emerges in contexts of extreme stress, trauma, or imminent threat to life, particularly when the prospect of death appears unavoidable (Sanger, Wales, 2025); *black humor* is «humor marked by the use of usually morbid, ironic, grotesquely comic episodes» (Stamper, 2025); *black humor* is humor that seeks fun in cruelty, turning moral values topsy-turvy, evoking «the grin from the grim» (Shipley, 1979, p. 32).

В українській мовно-літературознавчій практиці термін «чорний гумор» уналежнюється до тотожних трактувань, акцентуючи увагу на абсурдизмі та гротескності його елементів: «чорний гумор – гумор із цинізмом, комічний ефект якого полягає в насмішках із сумних тем (зі смерті, хвороби, фізичних вад)» (Русанівський, 2025); «чорний гумор – ознака письменства, споріднене з абсурдизмом, якому властиві різко виражені гротескні форми та несприйняття «схибленої» дійсності» (Ковалів, Т. 2, с. 578). Таким чином, чорний гумор або гумор шибеника – гнітючі, зловісні, жорстокі жарти; жарти, дотепи людини, яка знаходиться в безвихідному становищі; гумор, що вважає страждання людей більш абсурдними, ніж жалюгідними, або зображає людське існування іронічним та безглуздим, хоча у деякій мірі і комічним; жарти про сумні або складні ситуації; у прозі та драматургії поєднання та зіставлення хворобливих і гротескних елементів з гумором і фарсом, щоб передати тривожний ефект і відбити абсурд і жорстокість життя.

У нашому дослідженні під чорним гумором розуміємо один з різновидів комічного як гумор з домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає в глузуваннях над «похмурими», макабричними темами; як іронічно-гірку усмішку людини з приводу свого жалюгідного становища в реальному світі.

Поняття «чорний гумор» охоплює певний комплекс ідейно-тематичних та риторико-поетичних конструкцій, а також способів їх осмислення й ставлення до них з боку автора та реципієнта. Згідно з аналізом О. П. Бойченко та А. З. Леськів, ключовими світоглядними компонентами чорного гумору є: концепція деградації світу; мистецьке самоіронічне висміювання; гротескне та карикатурне перебільшення об'єктів насмішки, у якому порушено зв'язок із реальною дійсністю; готовність жартувати над жахливим, потворним, стражданнями, відчаєм і смертю; тотальне заперечення основних соціальних модусів; підрив авторитетів; обмеження особистісного вибору в умовах масового суспільства; усвідомлення абсурдності людського буття й спроба протистояти його суперечностям через сміх, що знаходить своє відображення в доктрині «веселого нігілізму»; сприйняття світу як хаотичної системи; а також всеохопна критика людства (Бойченко, 2011, с. 8; Леськів, 2005, с. 9). При цьому як головні поетикальні засоби дослідниця О. П. Бойченко зазначає негативну іронію, пародію, карикатурність, гротеск, містифікацію, використання міфопоетичних елементів.

8.4. Провідні ознаки чорного гумору як різновиду комічного.

Головною комунікативною метою чорно-гумористичного різновиду комічного є висміювання макабричних тем, насамперед смертельної небезпеки, смерті чи інших явищ, які зазвичай вважаються морально неприйнятними для жартів у межах традиційного гумору. Комічний ефект у цьому випадку вибудовується через порушення табуйованих норм і глузливе ставлення до екзистенційно значущих явищ. Відповідно, характер сміху визначається як глузливий, цинічний, різкий і жорстокий. Емоційна реакція адресата на чорно-гумористичний текст нерідко виявляється амбівалентною чи негативно забарвленою: вона може поєднувати образу, злість, ненависть, смуток, страх, песимізм і відчай. У соціальній поведінці це корелює з підвищеною агресивністю, яка постає типовою для даного різновиду комічного. Форма вираження комічної суб'єктивної модальності характеризується як негативна – за емоційно-психічним критерієм, впливова – за комунікативно-прагматичним, імпліцитна – за

способом вираження, а за тематичним параметром спрямована на об'єкти політичної, соціальної, побутової та особистісної проблематики.

На відміну від інших різновидів комічного, чорний гумор спричиняє одночасно двійчасту реакцію у реципієнта – спочатку сміх, викликаний розважальним аспектом розказаного жарту, а потім жах або навіть сором від початкової реакції. Подвійна природа чорного гумору підтверджується ще і тим, що з одного боку він являє собою цинічне знущання над людськими цінностями, а з іншого – допомагає притупити страх смерті, емоційно подолати приниження, дискримінацію. Отже, провідними двома рисами, які якісно відрізняють його від подібних феноменів, можна назвати такі: жорстокість як тематична складова і сміх як емоційна складова.

Ця подвійність відображається вже у самому терміні «чорний гумор», який виступає як парадоксальне словосполучення. Слово «чорний» виявляється в одному синонімічному ряду зі словами «важкий», «безпросвітній», «безрадісний», «перетривожений», «зловісний», «скрутний» (Караванський, 2014, с. 508), у той час як слово «гумор» асоціюється з веселощами, жартом, сміховинною помилкою. Таким чином, чорний гумор завжди буде знаходитися на межі між смішним і страшним або навіть відразливим, провокуючи жорстокий, різкий, уїдливий сміх, іноді і сльози (але не радості, а суму, страху, песимізму), у яких поєднано веселість і відчай, комічне і трагічне. Автор бостонського словника світових літературознавчих термінів, форм, технік і критики зазначає, що чорний гумор спричиняє сміх у тих ситуаціях, де інші способи опису викликали б лише сльози або плач: «black humor brings laughter when others turn to tears» (Shipley, 1979, p. 32).

Розкриваючи практичну основу визначення формату чорного гумору, дослідники наголошують на важливій ролі категорії жорстокого. На їхню думку, цілком очевидним є факт наявності в тексті таких елементів або прийомів, які переказують жорстокому властивість, що перетворює його, але при цьому не скасовують її. Перше, що звертає на себе увагу, – сусідство підкреслено прозових, побутових деталей, які є контекстом страшного. Завдяки цьому знімається пафос з приводу жорстокого, ситуація знижується і з розряду трагічного переходить в розряд повсякденного, буденного.

По-друге, жорстоке в чорному гуморі завжди підкреслено: про нього йдеться нейтрально, але акцентовано. Це робиться для того, щоб позначити порушення етичних і естетичних кордонів, і сміх виникає саме як позначення кордону. Катастрофа ж описується відкрито, містить пряму вказівку або відвертий натяк на неї. Нарешті, жорстоке має бути вписано в буденний ряд і тому сприйматися як звичайне явище, але при обов'язковій наявності другого плану, де вона зберігає свою первісну сутність. Отже, двоїстим буде і характер виникнення сміху, і механізм, який його викликає. Безпосередній аналіз художніх і нехудожніх текстів показує, що цей вид сміху створює позаетичні ситуації на основі позаестетичних – через навмисне, грубе порушення норм і цінностей, прийнятих в співтоваристві, яке породило ці тексти.

Мовні прийоми, за допомогою яких здійснюється реалізація чорного гумору, були поділені З. Фрейдом (як показав його давній коментатор Ж. Фруа-Вітманн) на дві великі групи, що дають уявлення про численність зовнішніх проявів цього процесу. Ці прийоми можна розглядати, з одного боку, як техніки згущення, а з іншого – як способи заміщення (Chénieux-Gerdron, 1994, p. 163).

А. З. Леськів у своєму дослідженні, здійсненому на матеріалі американських романів чорного гумору, вивчає лінгвостилістичні особливості відбиття комічного. Серед ключових принципів реалізації чорного гумору вона виділяє такі: метафоричне зображення «замкненого кола» та неминучості смерті; демонстрацію моральної недосконалості центрального персонажа та системи цінностей навколишньої дійсності; використання пародії, скепсису, іронії, перебільшеної концентрації на негативних деталях; калейдоскопічну та фрагментарну побудову тексту, елементи пастішу, початкову розмитість авторської концепції; пародійну гротесковість; сатиричний принцип заперечення та подолання негативних обставин діями персонажів (Леськів, 2005, с. 10). За спостереженнями дослідниці, основою формування комічного та чорно-гумористичного ефекту є концепти деформації, несподіванки, відхилення від норми, неспівмірності, алогічності та невідповідності між порівнюваними явищами. Саме ці принципи слугують підґрунтям для побудови конструктивних мовностилістичних засобів створення комічного ефекту, що проявляється через ситуативну та асоціативну іронію, парадокс,

пародіювання та мовну гру. Оскільки комічне в чорному гуморі базується на негативній інтерпретації дійсності, типовим є застосування лексики, яка передає негативні емоційні стани та переживання людини, зумовлені її взаємодією з навколишнім середовищем.

Серед основних семіотичних прийомів втілення чорно-гумористичного різновиду комічного в художніх і креолізованих текстах, жартах учені виділяють: чорний гумор на рівні семантики за допомогою словотворення; порушення знакової синтактики за рахунок навмисного нехтування її законами; прагматичні порушення, до яких належать зіткнення інтерпретацій, ефект обманутого очікування, порушення автором постулатів нормального спілкування Г. П. Грайса (Grice, 1975, pp. 41–58). Одним з основних принципів дії стилістичних засобів, дуже часто використовуваних для створення комічного ефекту, є ефект обманутого очікування, тоді як основними засобами виступають іронія, гіпербола і каламбур.

Отже, у визначенні формату чорного гумору провідними є прагматичні установки, які передбачають розкриття реципієнтом інтенцій автора щодо сутності й оцінки жорстокого і сміху, закладених у тексті. Вербальна маніфестація чорного гумору відбувається за рахунок різноманітних механізмів і прийомів, а також ряду зображально-виражальних засобів різних рівнів.

Висновки. Головною комунікативною метою чорно-гумористичного різновиду комічного є глумування над макабричними темами. Ефект комізму досягається шляхом висміювання небезпеки, смерті або будь-якої іншої теми, суворо забороненою для жартів (мораллю і моральністю звичайного гумору). Характер сміху при цьому позначено як глузливий, цинічний, різкий, жорстокий. Емоційний характер, тобто реакція адресата на певний чорно-гумористичний комічний текст, викликає невдоволення та поєднує образу, злість, ненависть, сум, страх, песимізм, відчай. Тип соціальної активності людини передбачає агресивність. Форма вираження комічної суб'єктивної модальності за емоційно-психічним критерієм диференціюється як негативна, за комунікативно-прагматичним – впливова, за засобом вираження –

імпліцитна, за тематичним – предмет осміяння в межах політичної, соціальної, побутової, особистісної тематики.

На противагу від інших різновидів комічного чорний гумор породжує подвійну реакцію – спочатку сміх, викликаний розважальним аспектом розказаного жарту, а потім жах або навіть сором від початкової реакції. Провідними рисами можна назвати жорстокість як тематичну складову та сміх як емоційну складову. Така подвійність проявляється у самому словосполученні «чорний гумор» як парадокс. Як перспективний напрям майбутніх досліджень визначається розроблення алгоритму ідентифікації чорного гумору в прозовому творі з урахуванням зазначених особливостей лінгвістичного і екстралінгвістичного характеру.

Література:

Блинова, І. А., & Зернецька, А. А. (2021). Гумор як різновид комічного: критерії виокремлення, теорії реалізації і засоби вираження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Одеса: ВД «Гельветика», 32 (71), 1, 2, 35–43.

Бойченко, О. П. (2011). *Проза Дж. П. Донліві та «школа чорного гумору» в літературі США (50–70-х років XX ст.)*: дис. … канд. філол. наук: 10.01.04. Сімферополь, 188.

Казакова, Л. М. (2006). *Творча еволюція Джозефа Хеллера-романіста*: автореф. дис. … канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 20.

Караванський, С. (2014). *Практичний словник синонімів української мови*. Львів: БаК, 530.

Ковалів, Ю. І. (2007). *Літературознавча енциклопедія у 2-х томах*. Київ: Академія. Т. 2, 624.

Кузебна, В. В., & Усик, Л. М. (2021). Стилістичні особливості чорного гумору (на матеріалі мультиплікаційного фільму «Родина Адамсів»). *Нова філологія*, 81.1, 180–190.

Леськів, А. З. (2005). *Лінгвостилістичні особливості комічного відображення дійсності (на матеріалі американських романів «чорного гумору»)*: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 19.

Лісун, О. В. (2012). Основнні художні принципи постмодернізму в романі Томаса Пінчона «V». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Літературознавство»*, 1 (2), 89–93.

Пангелова, М. (2024). Особливості творчого стилю Курта Воннегута. *Theoretical and Didactic Philology*, 37, 150–160.

Русанівський, В. М. (ред.). (2025). *Словник української мови онлайн у 20-ти томах*. Гумор. Чорний гумор. URL: https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=20587&page=694

Храбан, Т. Є. (2021). Військовий чорний гумор як форма адаптаційних процесів і реагування індивіда на страх смерті (психолінгвістичний аспект). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*, 1 (21), 243–249.

Bier, J. (1968). *The Rise and Fall of American Humor*. New York: Holt, Rinehart, and Winston, 506.

Blair, W., & Hill, H. (1978). *America's Humor: From poor Richard to Doonesbury*. New York, Oxford University Press, 576.

Blynova, I. (2023). Black Humour: Origin Description and an Attempt of Identification. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, 1(25), 260–273.

Blynova, I. (2022). Communicative and Linguistic Characteristics of the Comic Discourse (on the Material of English-Language Belles-Lettres Works). *Studies in Media and Communication*, 10 (3), 2–11.

Bondarenko, Ie. (2025). *Black humour in Ukrainian war memes: cognitive issues. The European Journal of Humour Research*, 13(2), 41–62.

Breton, A. (1940). *Anthology of Black Humor*. URL: https://jahsonic.com/HumourNoir.html

Chénieux-Gerdron, J. (1994). *Surrealism*. Columbia University Press, 227.

Davis, D. M. (1967). *The World of Black Humor*. An Introductory Anthology of Selections and Criticism. New York: E. P. Dutton and Co., 350.

Friedman, B. J. (1965). *Black Humor*. New York, Bantam Books, 174.

Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. *Syntax and Semantics*, 3. New York: Academic Press, 41–58.

Hipkiss, R. (1984). *The American absurd: Pynchon, Vonnegut, and Barth*. Port Washington: Associated Faculty Press Inc., 135.

LeClair, Th. (1975). Death and Black Humor. *Critique: Studies in Contemporary fiction*, 17, 1, 5–40.

Mazur, Z. (2001). The representation of history in post-war American fiction (1945–1980). Kraków: Universitas, 291.

McIntosh, C. (ed.). (2025). *Online Cambridge Dictionary*. Gallows humour. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gallows-humour

Mammadov, U. (2024). Dark Humor on Reddit: A Pragmatic Linguistic Analysis. *Crossing Boundaries in Culture and Communication*, 15(2), 180–200.

Nalini, P. (2016). Elements of Black Humour in Ken Kesey's *One Flew Over the Cuckoo's Nest*. *ReTeLL*, 16, 53–56.

Sanger, L., & Wales, J. (ed.). (2025). *English Encyclopedia Online*. Gallows humour. URL: https://www.encyclo.co.uk/meaning-of-Gallows_humor

Schulz, M. F. (1973). *Black Humor Fiction of Sixties: A Pluralistic Definition of Man and His World*. USA, Ohio University Press, 156.

Shipley, J. T. (ed.). (1979). *Dictionary of world literary terms. Forms, technique, criticism*. Boston: The Writer, Inc., 466.

Stamper, K. (ed.). (2025). *Merriam-Webster Online Dictionary*. Black humor. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/black%20humor

Weber, B. (1973). The mode of 'black humor'. *The Comic Imagination in American Literature*. New Brunswick, N. J., Rutgers Un. Press, 361–371.

Wehmeir, S. (ed.). (2025). *Online Oxford Learner's Dictio*nary. Gallows humour. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/gallows-humour?q=gallows+humour

Willinger, U., Hergovich, A., Schmoeger, M. et al. (2017). Cognitive and emotional demands of black humour processing: the role of intelligence, aggressiveness, and mood. *Cognitive Processing*, 18, 159–167.

Wondrich, R. G. (2009). The fictive and the funerary: Macabre and black humour in the contemporary Irish novel. *Prospero*, 15, 147–158.

Резюме. Розділ присвячений опису своєрідності чорного гумору як різновиду комічного. Простежено історію розвитку і традицію теоретичного осмислення поняття «чорний гумор». Наведено трактування вказаного терміна в мовознавчо-літературознавчому аспекті з опорою на вітчизняні та зарубіжні джерела довідкового характеру. Виявлено провідні критерії розмежування чорного гумору серед різновидів комічного (гумору, іронії, сатири, сарказму). Охарактеризовано ключові ознаки чорного гумору як різновиду комічного згідно з критеріями, що ґрунтуються на естетичних, соціальних, біопсихологічних та лінгвістичних засадах.

Під чорним гумором автор розуміє один з різновидів комічного як гумор з домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає в глузуваннях над «похмурими», макабричними темами; як іронічно-гірку усмішку людини з приводу свого жалюгідного становища в реальному світі. Наголошено, що головна комунікативна функція чорно-гумористичного комічного поля полягає в глумі над макабричними темами, такими як небезпека чи смерть, що заборонені для жартів у межах звичайного гумору. Комічний ефект формується через поєднання глузливого, цинічного, різкого та жорстокого сміху з негативною емоційною реакцією адресата, яка включає образу, злість, сум, страх і відчай. Соціальна активність у цьому контексті проявляється агресивністю. Чорний гумор відзначається подвійною реакцією: спочатку сміх, потім жах або сором,

що підкреслює парадоксальність і поєднання тематичної жорстокості та емоційної складової сміху. Перспективу подальших розвідок вбачаємо в розробці алгоритму ідентифікації чорного гумору в прозовому творі з урахуванням зазначених особливостей лінгвістичного й екстралінгвістичного характеру.

THE UNIQUENESS OF BLACK HUMOUR AS A TYPE OF COMIC CATEGORY

Iryna Blynova

Summary. The chapter deals with the description of the originality of black humour as a distinct type of the comic category. The history of development and the tradition of theoretical understanding of the black humour concept have been traced. The interpretation of the specified term in the linguistic and literary aspect has been introduced, relying on domestic and foreign reference sources. The leading criteria for distinguishing black humour among the types of comic category (including humour, irony, satire, sarcasm) have been identified. The key features of black humour as a type of comic category have been characterized according to the criteria based on aesthetic, social, biopsychological, and linguistic principles.

Black humour is defined by the author as the comic category subtype, that is humour with an admixture of cynicism, the comic effect of which consists in mockery of "gloomy", macabre themes; as an ironic-bitter smile of a person about his miserable position in the real world. It is emphasized that the main communicative function of the black-humour comic field is to mock macabre themes, such as danger or death that are prohibited for jokes within the framework of ordinary humour. The comic effect is formed through a combination of mocking, cynical, harsh, and cruel laughter with a negative emotional reaction of the addressee, which includes insult, anger, sadness, fear, and despair. Social activity in this context is manifested by aggressiveness. Black humour is characterized by a double reaction: first laughter, then horror or shame, which emphasizes the paradoxicality and combination of thematic cruelty and the emotional component of laughter. We see the prospect of further exploration in the development of an algorithm for identifying black humour in a prose literary work, considering the aforementioned features of linguistic and extralinguistic nature.